

УДК 94:327(575.3)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-13-7>

Бульвінський А.Г.

<https://orcid.org/0000-0001-9665-7418>

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ РЕСПУБЛІКИ ТАДЖИКИСТАН

У статті здійснено аналіз відображення ідеологічних основ зовнішньополітичного та державного позиціонування Таджикистану у його доктринальних документах. Основними блоками нашого аналізу стали історичні засади таджицької державності; місце і ролі Таджикистану у всесвітній історії; місце країни у сучасному світі та особливості розуміння світових тенденцій розвитку; місце водної дипломатії в зовнішньополітичному позиціонуванні Таджикистану.

Було з'ясовано, що важливою частиною офіційного ідеологічного концепту Таджикистану є апеляція до арійського походження таджиків, спадку Держави Саманідів та втрат «споконвічних» таджицьких територій. Встановлено, що впродовж 1990-х – 2010-х рр. доктринальне розуміння Таджикистаном свого місця у регіоні еволюціонувало до положення про історичну цивілізаторську місію таджицької нації щодо відсталіших народів регіону.

Важливими елементами ідеології зовнішньополітичного позиціонування Таджикистану у 1990-х рр. стали положення про світський характер розвитку цієї мусульманської держави, виборене під час громадянської війни 1992-1997 рр. та про потребу міжнародної допомоги через бідність і нерозвинутість країни. У доктринальних документах першої половини 2000-х рр. положення про бідність було поєднано з тезою про несправедливість світового розвитку, при якому панує Захід та негативний вплив глобалізації, яка підживлює протистояння цивілізацій. З середини 2000-х рр. відбувається доктринальне переосмислення ролі та місця Центральної Азії у світі – з відсталого та проблемного регіону на місце зіткнення глобальних інтересів та економічно важливий регіон світу, домінування у якому дозволить великим державам отримати контроль над євразійським простором та наблизитись до світового панування. Проголосивши у 2002 р. багатовекторну політику «відкритих дверей», Таджикистан доктринально розширив горизонт взаємодії зі світом, вийшовши за межі дискурсу співпраці лише з сусідніми мусульманськими країнами та Росією.

Ключові слова: Таджикистан, таджики, арійці, цивілізація, доктринальні документи, традиції, Е. Рахмон.

Аналіз проблеми впливу державних, культурних чи цивілізаційних традицій на становлення та розвиток пострадянських республік має велике пізнавальне й практичне значення, адже створює ґрунтовні засади для прогнозування напрямків їх подальшого розвитку.

Серед іншого, розкриття цих чинників дасть змогу краще зрозуміти тенденції трансформації пострадянського простору після розпаду СРСР, які, як це вже очевидно, полягають у його дезінтеграції як цілісної системи та регіональній сегментації за цивілізаційними ознаками. Передумови цих тенденцій полягають у відмінних культурно-історичних традиціях пострадянських держав до їх входження до складу СРСР, які після його розпаду почали активно проявлятися. У результаті всі колишні радянські республіки пішли своїм природнім історичним шляхом.

Метою даного дослідження є з'ясування ідеологічних засад зовнішньополітичного позиціонування Республіки Таджикистан, особливостей їх наукового та політичного обґрунтування.

Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися у роботах Х. Заріфі [1], З. Саїдова [2], М. Бабаханова [3], Н. Мірзоєва [4], А. Мамадазімова [5], А. Махмадова [6], А. Сатторзода [7], але ні у таджицькій, ні у зарубіжній історіографії не проводився комплексний аналіз представлення та еволюції основних ідеологічних засад зовнішньополітичного позиціонування Таджикистану у державних документах доктринального характеру.

Об'єктом аналізу у цьому дослідженні виступали насамперед документи доктринального характеру у яких відображено офіційне бачення та його трансформація історичних, цивілізаційних та ідеологічних засад зовнішньополітичного позиціонування Республіки Таджикистан.

До таких документів належать виступи президента Таджикистану на святкових зібраннях з нагоди відзначення річниць незалежності країни, щорічні послання до парламенту (Маджлісі Олі) 2000-2019 рр., виступи на сесіях Генеральної Асамблеї ООН, Концепції зовнішньої політики Республіки Таджикистан 2002 та 2015 рр., Концепція переходу Республіки Таджикистан до стійкого розвитку 2007 р. та низка інших документів й офіційних виступів.

Історичні засади

Чвертьстолітнє існування незалежної Республіки Таджикистан дає нам підстави говорити, що в основі його державного утвердження та зовнішньополітичного позиціонування лежить історичний чинник. Як написав у своїй концептуальній праці «Таджикі в дзеркалі історії» президент Республіки Таджикистан Е. Рахмон, «одне з головних джерел справжньої національної самосвідомості – це постійне звернення до героїчного минулого свого народу» [8, с. 125].

Тому в історико-політичному аспекті новопостала таджицька державність утверджується шляхом апеляції до реального чи уявного великого минуло таджицького народу. Так, згідно бачення сучасної таджицької історіографії (Н. Негматов [9], Р. Масов [10] та ін.) та підходів державних ідеологів (Е. Рахмон [8]) таджикі є найдавнішим автохтонним народом сучасної Центральної Азії, нащадками цивілізації арійців якій понад 8 тис. років. Тут варто підкреслити, що вперше положення про те, що таджикі є єдиним корінним населенням регіону – потомками давньої арійської цивілізації були обґрунтовані у роботах академіка АН СРСР Б. Гафурова [11], який у 1946-1956 рр. був першим секретарем ЦК Комуністичної партії Таджикистану.

Саме з метою утвердження у таджицькому суспільному та науковому дискурсі цього доктринального положення, у 2006 р. у Таджикистані офіційно святкувався Рік арійської цивілізації. Виступаючи 3 березня 2006 р. перед представниками інтелігенції Е. Рахмон підкреслив, що це було зроблено для глибошого вивчення і дослідження свого коріння, оскільки «арійська

цивілізація для нас, таджиків, одних з її споконвічних спадкоємців, є головним стрижнем долі та історії, появи і формування, самосвідомості і світогляду», а бататотисячолітня доля таджицького народу бере свій початок «із джерела арійської цивілізації». Важливим акцентом цього програмного виступу був наголос на тому, що «таджицька нація є однією з найдавніших націй регіону і світу» [12].

Концептуальні підходи щодо тисячолітньої історії таджиків були розвинуті під час виступу в Душанбе 8 вересня 2006 р. на урочистому засіданні, присвяченому святкуванню 15-ї річниці незалежності Таджикистану і Року арійської цивілізації, де Е. Рахмон заявив: «Арійська цивілізація заклала основи історії наших предків, зародження і формування традицій державності, культури, інших національних цінностей, більше того, вона зіграла роль історичної арени для формування самосвідомості і пізнання світу». У своєму виступі глава таджицької держави підкреслив, що «святкуючи Рік арійської цивілізації, ми лише ставимо собі за мету охопити свіжим неупередженим поглядом давню культуру нашої нації і бути ближче до своїх історичних коренів і своєї минулої культури... Кожен гідний представник нації повинен знати, що наші предки – согдійці і бактрійці є нащадками арійського роду, наша рідна мова поряд з іншими мовами регіону, зокрема перською і дарі, бере початок від древніх арійських мов», наголосивши, що «таджицька історія і цивілізація налічує понад п'ять тисяч років» [13].

Продовжуючи офіційне утвердження цього наративу Е. Рахмон в посланні 2007 р. заявив, що «таджики, будучи одним із давніх племен арійського народу, мають більш ніж п'ятитисячолітню історією цивілізації та культури, державотворення та державності», підкресливши, що «впродовж багатьох століть наші мудрі прадіди на території свого проживання і поза нею стояли біля витоків великих інтелектуальних і духовних змін, були творцями передової культури, засновниками потужних і міцних держав, авторами безсмертних праць з філософії, права, медицини і природознавства, які протягом століть служили людству» [14].

Намагаючись максимально заглибити таджицьку державність Е. Рахмон ще у виступі на урочистому засіданні, присвяченому святкуванню 6-ї річниці незалежності Таджикистану у 1997 р. заявив, що таджицька державність бере свій початок з часів великого Куруша (Кіра) і Дарія [15]. У виступі 2006 р. глава Таджикистану через залучення арійського дискурсу також підкреслив її більш давні, ніж ісламські корені: «арійська цивілізація здобула світову славу ще до VII ст., тобто до появи ісламської релігії. Під її прапорами об'єдналися десятки дрібних і великих держав від кордонів Ірану до околиць Хінда, від територій Турана до берегів річок Даджли і Євфрату, а його народ подарував світові перші зразки духовних цінностей людства, насамперед традиції людинолюбства», та зараховував до арійських предків таджиків найвидатніших правителів Імперії Ахеменідів, Кушанського царства, Держави Сасанідів,

Держави Тахіридів, Держави Саффаридів та держави Саманідів [13]. Таким чином таджиків позиціонувались як нащадки історичної спадщини усіх великих держав Сходу часів Античності та Раннього Середньовіччя, до приходу у регіон тюрків.

Одним із способів унаочнити зв'язок таджиків з арійською цивілізацією у сучасному світі стало активне просування владою Таджикистану на міжнародній арені та в середині країни святкування Навруза, свята приходу весни та нового року у народів перського культурного кола, «свята таджиків та усіх арійських народів», яке поширилось на 3 тис. років раніше виникнення зороастризму та 4,5 тис. років раніше виникнення ісламу. При цьому, щоб узгодити святкування Навруза з ісламом Е. Рахмон у своєму зверненні до парламенту 2013 р. наголосив, що великий ісламський правник-факіх Імам Азам Абу Ханіфа ще у VIII ст. довів, що традиції та обряди Навруза не суперечать ісламу та його канонам, давши таким чином їм легітимний статус у мусульманських країнах [16]. Крім того, Е. Рахмон, ще у 1998 р. підкреслював, що «в епоху Саманідів Навруз був одним із найбільших і найшановніших свят таджицького народу», не зважаючи на те, що араби після завоювання Мавераннахра і Хорасана прагнули припинити його святкування, тому «Навруз в історії нашої нації уособлює протистояння могутнім іноземцям та долю багатостраждального таджицького народу» [17].

23 лютого 2010 р. з ініціативи Таджикистану та низки інших країн ГА ООН ухвалила резолюцію про надання Наврузу статусу міжнародного свята – Міжнародний день Навруз (21 березня) [18].

Іншим дипломатичним механізмом утвердження концепції про те, що таджиків є найдавнішим у регіоні автохтонним народом, а їх предки населяли цю місцевість з незапам'ятних часів, стало включення з ініціативи Таджикистану у міжнародний календар пам'ятних дат ЮНЕСКО на 2020 р. відзначення 5500-річчя городища Саразм – найстарішого поселення осілих народів Центральної Азії [19].

Концепт про таджиків як нащадків арійської цивілізації у Центральній Азії – це перша історична цеглина у процесі вписування Таджикистану в історію світу та утвердження думки про давність таджицької державності.

Другою такою доктринальною цеглиною є офіційне трактування Держави Саманідів (819-999 рр.), як першої таджицької держави. Варто зазначити, що Держава Саманідів охоплювала практично усі території, де й нині проживають таджиків як автохтонне населення (Таджикистан, Афганістан та Узбекистан).

У 1996 р. уряд Таджикистану намагався легітимізувати цю концепцію на міжнародному рівні, залучивши ЮНЕСКО до святкування 1100-ї річниці створення Держави Саманідів як «першої незалежної таджицької держави» [20]. Виступаючи 19 березня 1997 р. на зустрічі з інтелігенцією Е. Рахмон доктринально обґрунтував цей історичний наратив, номінувавши Державу Саманідів «нашою національною державою», яка «дала поштовх

розвитку таджицької цивілізації» [21]. Розвиваючи цей дискурс Е. Рахмон у зверненні з нагоди підписання спільної угоди про мир і злагоду в Таджикистані 27 червня 1997 р. запропонував «встановити в Душанбе пам'ятник засновнику Таджицької держави Ісмаїлу Сомоні», який «зумів об'єднати таджицьку націю і створив могутню державу» та увіковічити його ім'я, перейменувавши найвищу вершину Паміру – пік Комунізму на пік Ісмаїла Самані [22].

Відзначення 1100-ї річниці створення Держави Саманідів відбулося на офіційному рівні у 1999 р. Воно мало не лише зміцнити національну самосвідомість і національну єдність таджиків та засвідчити їх глибокі державні традиції, а й підкреслити той факт, що нинішній Таджикистан є лише малою частиною «Великого Таджикистану», столицею якого була Бухара.

Із другої історичної засади утвердження таджицької державності впливає третя – тема втрати земель історичного проживання таджиків (великого «Історичного Таджикистану»), яка присутня і в історико-ідеологічному дискурсі сучасного Таджикистану, і в його політиці [23].

Як слушно зазначає С. Абашин, у 1990-х рр. ідея «Великого Таджикистану» була сформульована у вигляді концепції «Історичного Таджикистану», яку обґрунтував таджицький історик академік Н. Негматов [24, с. 201]. За його баченням «Історичний Таджикистан» займав всю територію сучасних Узбекистану і Таджикистану, значні частини територій Киргизстану та Туркменістану, частину території Казахстану, Афганістану, Китаю та Ірану. Цей концептуальний підхід, по-суті, набув офіційного характеру, адже біля підніжжя монументу І. Самані у Душанбе було розміщено кам'яну карту з обрисами «Великого Таджикистану», коли він став реальністю у кордонах Держави Саманідів.

У темі втрати таджиками своїх історичних земель є й відносно сучасний аспект. Це несправедливість під час національно-територіального розмежування у Центральній Азії 1924 р. у результаті чого найплодючіші та економічно розвинуті області (Бухарська, Ферганська) на яких переважало таджицьке населення, та міста Бухара, Самарканд, де таджики на той час склали абсолютну більшість відійшли Узбекистану, а до складу Таджицької АРСР увійшли найменш розвинуті таджицькі території – Східна Бухара, райони Гірського Бадахшану та Східний Памір, перетворивши Таджикистан на гірську країну [25].

Концептуально у таджицькому суспільному дискурсі положення про те, що таджики у 1920-х рр. цілеспрямовано витіснялись зі своїх традиційних рівнинних культурних центрів в гірські райони, а ті, що залишались піддавались асиміляції у формі узбекизації обґрунтовує директор Інституту історії, археології та етнографії ім. А. Доніша АН Республіки Таджикистан у 1988-2015 рр. академік Р. Масов та інші таджицькі науковці [26].

У доктринальних документах ця тема фактично не піднімалась. Лише у програмному виступі 2006 р. до 15-ї річниці державної незалежності

Таджикистану Е. Рахмон згадав про спотворення та обмеження прав таджицького народу під час створення Таджикицької республіки на основі Східної Бухари.

Таким чином, апеляція до арійського походження таджиків, спадку Держави Саманідів та втрат «споконвічних» таджицьких територій на користь тюрків є частиною офіційного ідеологічного концепту, який не лише заглиблює у давнину таджицьку державність, а й відділяє таджиків від сусідніх тюркських народів, підкреслює їх прийшлий характеру у регіоні, їх фактичний статус завойовників.

Той факт, що нинішнє узбецьке місто Бухара у Таджикистані офіційно вважається столицею першої таджицької держави, а таджики вважають низку територій сучасного Узбекистану своїми несправедливо відібраними землями і плекають надії на їх повернення, не сприяють стабільним і добросусідським відносинам між Таджикистаном та Узбекистаном.

Місце і роль країни у всесвітній історії

Говорячи про ідеологічні засади державного та історичного самоусвідомлення сучасного таджицького політикуму та суспільства варто наголосити, що з другої половини 1990-х рр. у публічному концептуальному дискурсі почав активно просуватись наратив про цивілізаторську місію таджицького народу у регіоні з давніх часів. Дуже швидко ця думка трансформувалась у положення про існування таджицької цивілізації.

Вперше концептуальне бачення місця та ролі Таджикистану у всесвітній історії було сформульоване Е. Рахмоном на святковому зібранні з нагоди відзначення 6-ї річниці незалежності країни у 1997 р., де він сказав, що «цивілізація, яку створили три тисячі років тому наші предки, справила великий вплив на багато народів Азії та Європи». Продовжуючи думку, Е. Рахмон заявив, що в часи держави Саманідів «культура і цивілізація світового значення поширилися на великій території Центральної Азії і Хорасана, привівши до виникнення десятків процвітаючих міст і центрів науки... В цей період багато племен і національностей регіону влилися в культуру таджицької нації, що призвело до зародження якісно нової цивілізації» [15].

Надалі роль таджиків та їх державності у долі регіону та світу у доктринальних промовах з часом лише підносились. Так, у виступі на зустрічі з представниками інтелігенції у 2006 р. Е. Рахмон оголосив таджицьку націю авангардом арійської, а потім й ісламської цивілізації у центральноазійському регіоні [12]. У виступі на урочистому засіданні, присвяченому святкуванню 15-ї річниці незалежності Таджикистану у 2006 р. він підкреслив, що «наша країна з найдавніших часів займала ключове положення на великому просторі регіону історичної Центральної Азії», а «унікальна матеріальна і культурна спадщина таджиків... внесла гідний внесок в розвиток культури і духовності інших народів, зокрема регіону Центральної Азії» [13].

У цьому виступі також яскраво прозвучала концептуальна теза про завойовників (явно йшлося про тюрків), які ледь не знищили високу культуру цивілізованої нації таджиків, адже «до нині на території нашої країни і персомовних народів світу існують піраміди з черепів, які свідчать про нелюдські дії кровожерливих завойовників». Також Е. Рахмон підкреслював автохтонний статус таджиків, яким «не раз загрозувала небезпека зникнення і забуття. Навали іноземних завойовників і нав'язування нашим предкам чужих культурних цінностей створювали загрозу самому існуванню мови і культури таджиків, які налічують тисячолітню історію існування».

На початку 2010-х рр. Е. Рахмон почав просувати наратив про важливий внесок таджиків не лише у розвиток центральноазійського регіону, а й всієї людської цивілізації. Так, у посланні до парламенту 2010 р. він заявив, що гордий тим, що «таджики внесли і вносять свій вагомий внесок у формування людської цивілізації. Таджики в процесі своєї давньої історії створили високу культуру і безсмертну матеріальну духовну цивілізацію, яка визнана всіма країнами світу і використовується всіма народами» та має світове значення [27].

Наприкінці 2010-х рр. у доктринальному звеличенні значення таджиків він пішов ще далі. Так, у посланні до Маджлісі Олі 2017 р. поряд з твердженням про те, що «таджицька нація, маючи давні традиції і багату культуру, зробила гідний внесок у світову цивілізацію», з'являється теза про цивілізаторську роль таджицької нації [28]. Зміст, який вкладає офіційний Душанбе у цей ідеологічний концепт було дещо роз'яснено у посланні 2018 р.: «Визнання світовою спільнотою нашої історичної та культурної спадщини означає також визнання таджиків як цивілізаторської та культурної нації» [29]. У посланні 2019 р. Е. Рахмон уточнив, що таджики є культурною, просвітницькою, цивілізаторською, містобудівною нацією арійського походження [30].

Поява у доктринальних документах термінології ідеологічної концепції цивілізаторської місії («civilisatory mission») у контексті таджицької нації означає, на нашу думку, остаточне утвердження в офіційному ідеологічному наративі Таджикистану положення про те, що таджики історично несли культуру і цивілізацію відсталішим народам регіону. Відповідно, це означає концептуальне трактування таджиків як історично культурнішої нації у порівнянні з сусідніми тюркськими народами. Хоча прямо у доктринальних документах так не говориться, але цей підтекст очевидний.

Місце країни у сучасному світі та розуміння світових тенденцій розвитку

Вперше на концептуальному рівні градацію зовнішньополітичних орієнтирів та інтересів новопосталого незалежного Таджикистану було здійснено 28 грудня 1993 р. у заяві тодішнього голови Верховної Ради Таджикистану Е. Рахмона. Виходячи з географічних, геополітичних та економічних інтересів країни, він виділив п'ять політичних сегментів, пріоритетних для Таджикистану: перший – СНД, тобто республіки колишнього СРСР; другий –

Центральна Азія, яка за тодішніми уявленнями таджицького керівництва, прагне економічної і політичної єдності; третій – простір сусідніх персомовних держав, тобто Ірану та Афганістану, які ніби притягуються один до одного не лише «історичною єдністю і культурними витоками», але й перспективами національного розвитку; четвертий – мусульманські країни Сходу, пов'язані «єдністю звичаїв та духовних традицій» та можливостями і потребами національного розвитку; і, нарешті, п'ятий сегмент – світове співтовариство, яке рухається до «єдиної загальнолюдської цивілізації» [31, с. 18-20].

Таким чином, на початку осмислення свого місця у світі керівництво Таджикистану бачило свою країну лише як частину традиційної для субрегіону міжнародної системи за участі Росії та сусідніх мусульманських країн (центральноазійських, персомовних та ісламських загалом). Доктринально за межі пострадянсько-мусульманського дискурсу розвитку у 1990-х рр. ніхто виходити не збирався.

Громадянська війна 1992-1997 рр., ідеологічною суттю якої була боротьба між силами, що виступали за світський чи релігійний формат існування цієї мусульманської держави, завершилась перемогою світського формату розвитку Таджикистану. Вперше чітко про світський характер розвитку новопосталої таджицької державності голова Верховної Ради Республіки Таджикистан Е. Рахмон заявив у своєму виступі на Другому форумі таджиків світу 8 вересня 1993 р., підкресливши, що «в нинішньому таджицькому суспільстві релігія повинна бути відділена від держави. Але це не означає дискримінації соціальної позиції священної ісламської релігії. Іслам є важливою складовою частиною нашої культури. Релігія відокремлена від держави тільки з тією метою, щоб вона не втручалася в політичні справи держави і держава, в свою чергу, також не втручалась в релігійні справи» [32].

У привітанні з нагоди ісламського свята Ід аль-Фітр 27 січня 1998 р. Е. Рахмон уточнив державну позицію щодо ісламу, підкресливши концептуальне неприйняття екстремістських поглядів: «Таджикистан є суверенною, демократичною, світською і єдиною державою, і на його території гарантується свобода переконань. У зв'язку з цим, я хочу підкреслити, що ми прихильники здорових релігійних переконань і сприяємо розвитку гуманної ідеології ісламу. Водночас, ми не дозволимо, щоб нашому народу насильно нав'язувалися екстремістські і сепаратистські переконання в будь-якому вигляді, оскільки ще в жодній мусульманській країні світу екстремізм не приводив до миру і спокою» [33].

Ще чіткіше положення про світський характер розвитку держави було сформульовано у посланні Е. Рахмона до Маджлісі Олі 2002 р.: «Ми висловлюємо свою повагу до ісламської релігії як до сакрального морального джерела. Але водночас, ми не повинні забувати, що наша країна прийняла багато принципів цивілізованого суспільства і користується благами світського життя» [34, с. 37]. У Концепції переходу Республіки Таджикистан до стійкого

розвитку, схваленої урядом у 2007 р. це положення було сформульовано ще сконцентрованіше: «Запорукою сталого розвитку країни буде світська державність, світська культура і релігійність на основі свободи совісті, що не суперечить гуманізму, розуму і моралі» [35].

Водночас завершення Громадянської війни у країні спонукало керівництво країни оголосити про власний таджицький шлях розвитку. Про це у своєму виступі з нагоди підписання Загальної угоди про встановлення миру і національної згоди в Таджикистані 27 червня 1997 р. заявив Е. Рахмон: «Таджикистан, будучи своєрідним і неповторним, не буде сліпо копіювати досвід і модель інших держав. Наш народ обрав власний шлях, таджицьку модель розвитку... Тому ми не допустимо, щоб політика тієї чи іншої держави, якою б вона не була – розвинутою, чи такою, що розвивається, релігійною, світською, сусідньою або дальньою, – силою нав'язувалася нашому народу» [22].

Одним із сумних трендів зовнішньополітичного самоусвідомлення Таджикистану з середини 1990-х рр. стало його офіційне позиціонування як вкрай бідної, нерозвинутої країни, яка потребує міжнародної допомоги.

Вперше офіційно про це Е. Рахмон заявив у своєму виступі на 49-й сесії ГА ООН 30 вересня 1994 р.: «Нині Таджикистан гостро потребує допомоги міжнародного співтовариства не тільки для відновлення економіки, але і для створення умов довгострокового розвитку. Держава, яка не має до того ж виходу до моря, розраховує на особливу увагу з боку міжнародного співтовариства в питаннях економічного і соціального розвитку та сподівається, що її звернення про надання статусу найменш розвинутої країни знайде розуміння і підтримку в колах ООН» [36].

Надалі положення про бідність Таджикистану як частину його зовнішньополітичного самоусвідомлення у доктринальних документах першої половини 2000-х рр. було поєднано з тезою про несправедливість світового розвитку, яка підживлює протистояння цивілізацій.

Так, у своєму зверненні до парламенту 2003 р. глава таджицької держави вперше концептуально обґрунтував думку про несправедливість світового розвитку та протистояння цивілізацій, при якому «колективний Захід» («золотий мільярд») володіє високими технологіями та 80% світових багатств у той час як в Азії живе 2/3 незаможних жителів планети. З цією тезою логічно поєднується положення про те, що «світовій безпеці більше всього загрожує протистояння цивілізацій», оскільки «сьогодні між мусульманським світом і Заходом виникла стіна нерозуміння, що складає все більшу загрозу», бо «в уявленнях певних кіл Заходу починає переважати думка про те, що екстремізм притаманний природі ісламу – однієї із світових релігій».

З огляду на те, що відмінність між багатими і бідними країнами постійно зростає, загроза тероризму та екстремізму може відступити лише у разі зниження рівня бідності та безробіття. Е. Рахмон висловив надію, що «при

підтримці розвинутих держав слабозвинуті країни повинні використати свої внутрішні резерви з метою забезпечення зростання своєї економіки», оскільки «країни, що розвиваються, не можуть самостійно вирішувати економічні проблеми, які перед ними стоять. Вони потребують передових технологій, підвищення рівня навчання, досвідчених спеціалістів, інвестицій і безкорисної допомоги». Також президент заявив, що процеси глобалізації вимагають нових відносин, в зв'язку з чим можна буде закласти «фундамент нового розвитку людської цивілізації», а «враховуючи специфічне геополітичне положення Таджикистану, ми готові всебічно сприяти початку діалогу цивілізацій за участі найвидатніших світових діячів», а розпочатись цей процес має з діалогу релігій.

Власне сам Таджикистан у цьому документі було офіційно позиційовано як відсталу та бідну країну Азії, яка перебуває під загрозою політичної та економічної ізоляції через імідж «гарячої» зони, але, яка іде шляхом долучення до західних цінностей та досягнень, «без дотримання яких в сучасних умовах складно уявити собі подальший розвиток. В першу чергу, це означає розвиток соціально-орієнтованої ринкової економіки, плюралістичної демократії» [34, с. 40-42, 48-54].

У 2002 р. Таджикистан проголосив багатовекторну політику «відкритих дверей», яка має сприяти стійкому економічному розвитку країни, залученню іноземних інвестицій та оптимізації економічного співробітництва з усіма державами світу, які захочуть співробітничати з Таджикистаном на взаємовигідній основі [31, с. 24]. Інакше кажучи, керівництво Таджикистану вирішило доктринально розширити горизонт взаємодії зі світом, вийшовши за межі дискурсу співпраці лише з сусідніми мусульманськими країнами та Росією.

У посланні 2004 р. відбувається концептуальне переосмислення значення Центральної Азії у світі. Тепер акцент робиться не на відсталості чи проблемах регіону, а на тому, що він став місцем зіткнення глобальних інтересів, й «комплекс інтересів великих держав навколо Центральної Азії з геополітичної і геостратегічної точок зору полягає в отриманні контролю над євразійським простором, природними і комунікаційними мережами регіону».

Також у цьому документі ще чіткіше, ніж у попередніх посланнях артикулюється ідея захисту ісламу від звинувачень західних країн у прихильності до тероризму, засуджується вживання термінів «ісламський тероризм», «ісламський фундаменталізм», «ісламісти», що приводить до «виникнення у свідомості населення планети ненависті до світлої релігії іслам та мусульманських народів», що у свою чергу може «привести світ до міжконфесійних конфліктів і, більше того, – до конфлікту цивілізацій» [34, с. 63-65].

Крім того, у посланні 2004 р. було чітко артикульовано націленість на активізацію економічних відносин з арабськими, і загалом з мусульманськими країнами, чому має сприяти «наша культурно-історична спільність».

Положення про протистояння цивілізацій було розвинуто у посланні до парламенту 2005 р., де зазначалось, що «під безпосереднім впливом глобалізації поглибився розрив між розвинутими, такими, що розвиваються і відсталими країнами, вкрай посилюється тиск на національні структури й культурні традиції народів, ще очевиднішими стали претензії деяких розвинутих країн на свою перевагу, дещо поживався дух протистояння цивілізацій». Е. Рахмон констатував посилення боротьби за сировинні ресурси та контроль над економічно важливими регіонами, спрогнозувавши, що Центральна Азія «в найближчі роки стане місцем геополітичної і геостратегічної конкуренції сил, які прагнуть світового панування». Також у посланні 2005 р. вперше було офіційно оприлюднено доктринальне положення про необхідність оберігати таджицький народ, країну і національну культуру від негативних і руйнівних наслідків глобалізації.

У цьому документі було також суттєво піднесено осмислення ролі та значення Центральної Азії у світовій політиці. «Центральна Азія, яка є важливою геополітичною і геостратегічною зоною світу, не повинна стати ареною нестабільності і світових протистоянь, а покликана бути центром об'єднання світових інтересів».

У посланні 2005 р., мабуть вперше у доктринальному документі, було однозначно констатовано, що історично Таджикистан «є частиною мусульманського світу і великої ісламської цивілізації», яка незаперечно здійснила великий внесок в культуру і загальнолюдську цивілізацію [34, с. 79-80, 91]. У промові на святковому засіданні, присвяченому 15-й річниці державної незалежності Таджикистану 8 вересня 2006 р. Е. Рахмон розвинув тезу про те, що «історично ми розвивалися як частина ісламського світу і займаємо гідне місце у великій ісламській цивілізації», новим доктринальним зовнішньополітичним положенням про те, що «широкі плідні зв'язки з усіма мусульманськими країнами в ім'я забезпечення спільних інтересів, перш за все, прогресу ісламських держав і гідного життя мусульман, є пріоритетними в регіональній і міжнародній стратегії Таджикистану» [13].

Однак, у Концепції переходу Республіки Таджикистан до стійкого розвитку 2007 р. місце Таджикистану у світі було переосмислено у євразійському контексті, адже у документі зазначалось, що Таджикистан знаходиться на кордоні ісламського і європейського світів, і що «філософія майбутнього Таджикистану повинна виходити з інтересів Євразійського регіону, в центрі якого він знаходиться» [35].

Під час виступу перед інтелігенцією Таджикистану у 2006 р. Е. Рахмон закликав відмовитись від протистояння цивілізацій та перейти до співробітництва і діалогу цивілізацій, наголосивши, що «ми не повинні ділити людей на західних і східних, білих і чорних, мусульман і християн, повинні визнати цінності всіх цивілізацій, так само як звичаї і культуру інших, як досягнення загальнолюдської цивілізації» [12].

У посланні 2006 р. було продовжено критику глобалізації, яка на думку Е. Рахмона «створила серйозну загрозу для національної самобутності і автентичності, вищих моральних і духовних цінностей, нашого національного образу і долі», сприяла розширенню діяльності терористичних і екстремістських кіл та контрабанді наркотиків й не змогла «усунути потенційну небезпеку зіткнення цивілізацій» [37].

Послання 2006 р. важливе тим, що у ньому вперше було концептуально осмислено та сформульовано основні проблеми та стратегічні цілі розвитку Таджикистану – досягнення енергетичної та продовольчої безпеки, вихід із комунікаційного глухого кута, забезпечення постійного розвитку економіки, проведення послідовної соціальної політики та зміцнення безпеки країни.

Концептуально ці положення були детально виписані у Концепції переходу Республіки Таджикистан до стійкого розвитку 2007 р., де констатувалось усвідомлення «необхідності формування нової моделі розвитку цивілізації», оскільки «потенціал поточної моделі розвитку досяг, а у деяких випадках і перевершив допустимі межі», оскільки «ідеологія споживання і «ресурсний» шлях розвитку, що сформували в суспільстві ілюзію невичерпності ресурсного потенціалу і стійке прагнення до постійного збільшення виробництва матеріальних благ, понад природні потреби людини привели до виснаження природних ресурсів». Окрім цього, як зазначається в Концепції, «розрив в рівнях соціально-економічного розвитку індустріальних країн і країн, що розвиваються досягнув таких масштабів, коли обома сторонами він став сприйматися як фундаментальна загроза міжнародної стабільності на планеті» [35].

Оцінюючи у посланні до парламенту 2012 р. десятиріччя політики «відкритих дверей», Е. Рахмон підкреслив правильність цього підходу, оскільки вона сприяла «відродженню старих призабутих зовнішніх зв'язків та набуттю нових нетрадиційних партнерів на міжнародній арені, тим самим створивши нові можливості для сталого розвитку країни» [38].

У посланні 2013 р. Е. Рахмон знову повернувся до теми загроз від глобалізації та ісламського екстремізму, наголосивши, що однією з цілей розвитку таджицької державності є «захист національного менталітету і вищих цінностей нашого древнього народу в умовах глобалізації». Далі глава таджицької держави досить непослідовно роз'яснив, що з його погляду «процес глобалізації поряд зі своїми позитивними аспектами нині поставив людство перед лицем асиміляції і зіткнення різних цінностей і культур», водночас підкресливши, що «ми, як давня і культурна нація, жодним чином не є противником взаємного пізнання різних культур і цивілізацій. Навпаки, ми є прихильниками діалогу цивілізацій і використання наукових відкриттів і культурних досягнень народів Заходу і Сходу в ім'я зміцнення світської системи своєї держави».

Важливою тезою цього послання стало визнання Е. Рахмоном того, що «в ісламському світі також існують течії, низка дій яких спрямована на підбурювання і сепаратизм. Це суперечить суті ісламу і ганьбить нашу священну релігію» [16].

Загалом можемо стверджувати, що у 2010-х рр. у доктринальних документах Таджикистану, насамперед у посланнях президента до парламенту, почалось осмислення проблем, які існують в ісламі. Так, у посланні 2015 р. Е. Рахмон підкреслив, що «зростаюча тенденція політизації ісламу завдає йому тільки шкоди і в очах світової спільноти спотворює світлий образ його послідовників», а тому «ми потребуємо максимального посилення толерантності, щоб вона уособлювала мусульман цивілізованими, культурними та освіченими, служила на благо співпраці всіх здорових сил людства» [39].

У Концепції зовнішньої політики 2015 р. при описі національних інтересів акцент було зроблено на прагматичних речах – забезпечені енергетичної незалежності та продовольчої безпеки, виходу країни з комунікаційного глухого кута та створенні поясу безпеки і добросусідства на кордонах держави. Водночас у цьому документі було доктринально закріплено положення про те, що глобалізація, як найважливіша ознака сучасності, не лише сприяє тісній взаємодії між народами і країнами, а й «може викликати небажані наслідки, такі як посилення різниці між розвиненими і відсталими країнами, зростання пресингу на національні та культурні цінності народів тощо» [40].

У Концепції, як офіційному доктринальному зовнішньополітичному документі було роз'яснено, що політика «відкритих дверей» власне є багатовекторною зовнішньою політикою, націленою на захист стратегічних інтересів країни на міжнародній арені через встановлення дружніх і взаємовигідних відносин з різними країнами світу на основі безумовної поваги міжнародного права.

У посланні президента до Маджлісі Олі 2018 р. було проголошено два нових важливих положення. По-перше, про вирішення однієї з трьох стратегічних проблем розвитку Таджикистану – вихід країни з комунікаційного глухого кута внаслідок реалізації програм масштабного будівництва транспортних магістралей, які тепер надійно зв'язали як регіони країни між собою, так і Таджикистан з КНР, Киргизстаном та Афганістаном, чого раніше не було, та зняття транспортної блокади з боку Узбекистану.

По-друге, Таджикистан вперше було позиціоновано як країну-щит, яка багато років забезпечувала безпеку центральноазійського регіону, пострадянських та європейських країн від поширення наркотиків, зброї, тероризму, екстремізму та незаконної міграції [29].

Місце водної дипломатії в зовнішньополітичному позиціонуванні Таджикистану

Особливе місце в ідеології зовнішньополітичного позиціонування Таджикистану займає питання води та використання водних ресурсів. Адже це

одна з небагатьох тем, де Таджикистан має природню перевагу над сусідами, оскільки країна є територією верхів'їв основних річок Центральної Азії та основним джерелом формування водних ресурсів регіону.

Саме тому керівництво Таджикистану активно намагається відгравати активну роль у справі вирішення глобальної проблеми нестачі води у світі. Для цього Е. Рахмон послідовно проводить активну водну дипломатію та висунув низку міжнародних ініціатив, схвалених ГА ООН: у 2001 р. – про проголошення 2003 р. Міжнародним роком прісної води; у 2003 р. – про проголошення Міжнародного десятиліття дій «Вода для життя, 2005-2015»; про проголошення 2013 р. Міжнародним роком водного співробітництва; у 2015 р. – про проголошення Міжнародного десятиріччя дій «Вода для стійкого розвитку» (2018-2028) [31, с. 30-31].

У Концепції зовнішньої політики 2015 р. було концептуально деталізовано таджицьку «дипломатію водного співробітництва» [40]. По-перше, у документі було констатовано, що «внаслідок зростання населення, розширення площі сільськогосподарських земель, нераціонального використання водних ресурсів, зміни клімату та екологічних проблем, питання нестачі питної води, використання великих і дрібних транскордонних річок та інша проблематика, пов'язана з водою, перетворюються на чинники, що мають значний вплив на міжнародні відносини». А регіон Центральної Азії є дуже чутливим у цьому плані. Тому Таджикистан, який володіє значними запасами водних ресурсів, є прихильником їх справедливого і раціонального використання через механізми регіонального і міжнародного співробітництва.

У документі наголошено, що Таджикистан, згідно з нормами міжнародного права, має повне право використовувати свої природні, зокрема, й водні ресурси для забезпечення стійкого розвитку країни та достойних умов життя народу. Водночас у Концепції підкреслюється, що Таджикистан реалізовуватиме своє право щодо використання водних ресурсів виходячи з загальнорегіональних інтересів на принципах добросусідства, поваги і реального врахування взаємних інтересів, діалогу і співробітництва у вирішенні існуючих проблем і «як держава верхів'я й основне джерело формування водних ресурсів Центральної Азії ні за яких обставин не створюватиме перешкод для водозабезпечення регіону».

У посланні до парламенту від 22 грудня 2016 р. Е. Рахмон вже самопозиціонував Таджикистан як визнаного на міжнародній арені ініціатора й активного лідера у вирішенні глобальних питань, пов'язаних з використанням водних ресурсів [41]. Ця теза була повторена і в посланні 2018 р. [29].

Вище викладене дозволяє зробити наступні висновки.

1. Ідеологічне утвердження сучасної таджицької державності відбувається шляхом апеляції до реального чи уявного великого державного минулого таджицького народу та заглиблення його коренів у віки (нащадки арійської цивілізації). Логічним наслідком цього концептуального бачення стала поява у

доктринальних документах Таджикистану поняття про п'ятитисячолітню таджицьку цивілізацію, культуру та історію.

2. Таджики вважають себе єдиним і найдавнішим автохтонним народом Центральної Азії, нащадками історичної спадщини усіх великих держав Сходу часів Античності та Раннього Середньовіччя, а тому історично культурнішими, ніж прийшли тюркські народи. З цього бачення у 2010-х рр. виринуло доктринальне трактування таджицького народу як цивілізаторського, який був авангардом арійської, а потім й ісламської цивілізації у регіоні.

3. Ідеологічне й геополітичне освоєння регіону та утвердження в його історії ролі та місця Таджикистану, таджицька наукова й політична еліта здійснювала за допомогою історичної концепції про Державу Саманідів як першої таджицької держави. Вона охоплювала території, де й нині таджики проживають як автохтонне населення (Таджикистан, Афганістан та Узбекистан).

4. Логічним наслідком такого підходу стала ностальгія за втраченими територіями «Історичного Таджикистану», присутня у науковому та політичному дискурсі країни, посилена розумінням несправедливого щодо таджиків характеру національно-державного розмежування Центральної Азії 1924 р., у результаті якого таджики втратили свої найрозвинутіші рівнинні землі на користь Узбекистану, перетворившись на гірську країну.

5. Важливими елементами ідеології зовнішньополітичного позиціонування Таджикистану у 1990-х рр. стали положення про світський характер розвитку цієї мусульманської держави, виборене під час громадянської війни 1992-1997 рр. та про потребу міжнародної допомоги через бідність і нерозвинутість країни.

6. У доктринальних документах першої половини 2000-х рр. положення про бідність було поєднано з тезою про несправедливість світового розвитку, при якому панує Захід та негативний вплив глобалізації, яка підживлює протистояння цивілізацій. Концептуальний вихід для зняття загрози тероризму та екстремізму керівництво Таджикистану бачить лише у зниженні рівня бідності та безробіття у світі загалом та ісламських країнах зокрема. Також глобалізація починає трактуватись як загроза для національної самобутності.

7. Проголосивши у 2002 р. багатовекторну політику «відкритих дверей», Таджикистан доктринально розширив горизонт взаємодії зі світом, вийшовши за межі дискурсу співпраці лише з сусідніми мусульманськими країнами та Росією й задекларувавши орієнтацію на стандарти соціально-орієнтованої ринкової економіки і плюралістичної демократії.

8. З середини 2000-х рр. відбувається доктринальне переосмислення ролі та місця Центральної Азії у світі – з відсталого та проблемного регіону на місце зіткнення глобальних інтересів та економічно важливий регіон світу, домінування у якому дозволить великим державам отримати контроль над євразійським простором та наблизитись до світового панування.

9. Також із середини 2000-х рр. у доктринальних документах Таджикистану зростає кількість наративу на захист ісламу від звинувачень західних країн у прихильності до тероризму та починає чітко фіксуватись культурно-історична спільність з мусульманськими країнами, Таджикистан починає номінуватись частиною мусульманського світу і великої ісламської цивілізації. Однак, у доктринальних документах другої половини 2010-х рр. з'являється концептуальне осмислення проблем ісламського світу (політизація ісламу, підбурювання до екстремізму та сепаратизму).

10. У середині 2000-х рр. у доктринальних документах було нарешті чітко сформульовано три ключові проблеми та цілі державного розвитку Таджикистану, кожна з яких має вагому міжнародну складову: досягнення енергетичної та продовольчої безпеки і вихід із комунікаційного глухого кута.

11. Враховуючи свій природний статус країни, багаті водними ресурсами, Таджикистан цілеспрямовано і наполегливо доктринально закріплював за собою статус визнаного на міжнародній арені ініціатора й активного лідера у вирішенні глобальних питань, пов'язаних з використанням води.

Список використаних джерел та літератури

1. Зарифи Х. Многовекторная дипломатия Таджикистана. – Душанбе: ООО «Офсет», 2010. – 352 с.
2. Саидов З., Сабуров А. Таджикистан на рубеже тысячелетий: реализация национальных интересов на международной арене. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 432 с.
3. Бабаханов М. История таджиков мира. – Душанбе: Маориф, 1999. – 471 с.
4. Мирзоев Н.М. Таджикистан и страны Востока. – Душанбе, 1998.
5. Мамадазимов А. Новый Таджикистан. Вопросы становления суверенитета. – Душанбе: Шарки озод, 1996. – 172 с.
6. Махмадов А.Н., Асадуллаев, И.К. Национальный интерес Таджикистана. – Душанбе, 2009. – 90 с.
7. Сатторзода А. Актуальные проблемы внешней политики Таджикистана (Многовекторность в действии). – Душанбе: Фонд им. Ф Эберта, 2014. – 520 с.
8. Рахмонов Э.Ш. Таджики в зеркале истории. Кн. 1: От арийцев до Саманидов. – St. Helier, Jersey: London & Flint River ed., 2000. – 240 с.
9. Негматов Н.Н. Ариана и Арийанведжа (история и цивилизация) / Н.Н. Негматов, Р.С. Мукимов, Н.Г. Хакимов, В.В. Воднев, А.М. Мандельштам. – Худжанд: «Ношир», 2006. – 709 с.
10. Масов Р. Тюркизация арийцев: чужь или недомыслие? Ответ на статью А. Аскарлова «Арийская проблема: новые подходы и взгляды». 06.01.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://centrasia.org/newsАмасов.php?st=1136562180>
11. Гафуров Б. Таджики: древнейшая, древняя и средневековая истории. – М., 1972. – 664 с.
12. Выступление на встрече с представителями интеллигенции страны. 18.03.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.tj/ru/node/1403>
13. Речь на торжественном заседании, посвященном 15-летию государственной независимости Республики Таджикистан и празднованию Года арийской цивилизации. 08.09.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.tj/ru/node/1386>
14. Послание Президента Таджикистана Эмомали Рахмона Парламенту страны. 30.04.2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.tj/ru/node/868>

15. Выступление на торжественном собрании, посвященном 6-ой годовщине независимости республики. 08.09.1997. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/1101>
16. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 26.04.2013. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/4324>
17. Поздравление по случаю наступления праздника Навруз. 21.03.1998. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/1474>
18. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 23 февраля 2010 года. 64/253. Международный день Навруз. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://undocs.org/ru/A/RES/64/253>
19. По инициативе Таджикистана празднование 5500-летия древнего городища Саразм включено в календарь памятных дат ЮНЕСКО. 27.12.2019. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://cis.minsk.by/news/12802/po_iniciative_tadzhikistana_prazdnovanie_5500-letija_drevnego_gorodischa_sarazm_vkljucheno_v_kalendar_pamjatnyh_dat_junesko
20. Бологов П. Истинные арийцы Таджикистана. Сасаниды, саманиды... рахмониды. 16.02.2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1329384120>
21. Выступление на встрече с интеллигенцией. 19.03.1997. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/1099>
22. Обращение по случаю подписания общего соглашения о мире и согласии в Таджикистане. 27.06.1997. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/1100>
23. Негматов Н.Н. Таджики. Исторический Таджикистан. Современный Таджикистан. – Гиссар, 1992. – 37 с.; Масов Р. Фальсифицировать и присваивать чужую нацисторию нельзя (ответ пантуркистам). 09.03.2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.centrasia.ru/newsA.php?st=1141856700
24. Абашин С. Национализмы в Средней Азии: в поисках идентичности. – СПб: Алетей, 2007. – 304 с.
25. Шушкова М.Е. Национально-территориальное размежевание Средней Азии: взгляд историков Таджикистана на проблему // Советский проект. 1917-1930-е гг.: этапы и механизмы реализации: сборник научных трудов. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2018. – С. 515-521.
26. Масов Р. Таджики: вытеснение и ассимиляция. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 175 с.
27. Послание Президента Таджикистана Эмомали Рахмона Парламенту страны. 24.04.2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/865>
28. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 22.12.2017. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/16772>
29. Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 26.12.2018. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/19089>
30. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли. 26.12.2019. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/21977>
31. Саидов З.Ш. Внешняя политика Республики Таджикистан (1991-2017 гг.): Учебное пособие. – Душанбе: Контраст, 2017. – 142 с.
32. Выступление на открытии второго форума таджиков мира. 08.09.1993. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/1090>
33. Поздравление по случаю светлого праздника «Иди Фитр». 27.01.1998. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/1476>
34. Рахмон Э. О современном мире и основных аспектах внешней политики Республики Таджикистан. – Душанбе: ООО «Контраст», 2019. – 222 с.

35. Концепция перехода Республики Таджикистан к устойчивому развитию. Утверждена Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2007 года № 500. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cawater-info.net/library/rus/comp_sd_tj.pdf
36. Выступление на 49-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН. 30.09.1994. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/1097>
37. Послание Президента Таджикистана Эмомали Рахмона Парламенту страны. 20.04.2006. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/874>
38. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 20.04.2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/1083>
39. Послание Президента Таджикистана Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 23.01.2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/8137>
40. Концепция внешней политики Республики Таджикистан. Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 27 января 2015 г., № 332. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tajemb.kiev.ua/kontseptsiya-vneshnej-politiki-respubliki-tadzhikistan/>
41. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 22.12.2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.tj/ru/node/13747>

References

1. Zarifi, H. (2010). *Mnogovektornaâ diplomatiâ Tadžikistana* [Multi-vector diplomacy of Tajikistan]. Dušanbe: OOO “Ofset”. [In Russian].
2. Saidov, Z. & Saburov, A. (2005). *Tadžikistan na rubeže tysâčeljetij: realizaciâ nacional'nyh interesov na meždunarodnoj arene* [Tajikistan at the turn of the millennium: the realization of national interests in the international arena]. Dušanbe: Devaštič. [In Russian].
3. Babahanov, M. (1999). *Istoriâ tadžikov mira* [History of Tajiks of the world]. Dušanbe: Maorif. [In Russian].
4. Mirzoev, N. (1998). *Tadžikistan i strany Vostoka* [Tajikistan and the countries of the East]. Dušanbe. [In Russian].
5. Mamadazimov, A. (1996). *Novyj Tadžikistan. Voprosy stanovleniâ suvereniteta* [New Tajikistan. Questions of the formation of sovereignty]. Dušanbe: Šarki ozod. [In Russian].
6. Mahmudov, A. & Asadullaev, I. (2009). *Nacional'nyj interes Tadžikistana* [National Interest of Tajikistan]. Dušanbe: Avesto. [In Russian].
7. Sattorzoda, A. (2014). *Aktual'nye problemy vnešnej politiki Tadžikistana (Mnogovektornost' v dejstvii)* [Actual problems of the foreign policy of Tajikistan (multi-vector in action)]. Dušanbe: Fond im. F Èberta. [In Russian].
8. Rakhmonov, È. (2000). *Tadžiky v zerkale ystoriy. Kn. 1: Ot aryytsev do Samanydov* [Tajiks in the mirror of history. Book. 1: From Aryans to Samanids]. St. Helier, Jersey: London & Flint River. [In Russian].
9. Negmatov, N. (2006). *Ariana i Arjanvedža (istoriâ i civilizaciâ)* [Ariana and Aryanweja (history and civilization)]. Hudžand: Nošir. [In Russian].
10. Masov, R. (2006). Tûrkizaciâ arijcev: čuš' ili nedomyслиe? Otvet na stat'û A. Askarova “Arijskaâ problema: novye podhody i vzglâdy” [Turkization of the Aryans: nonsense or thoughtlessness? Answer to the article by A. Askarov “Aryan problem: new approaches and views”]. *CentrAziâ*, 06 January. [Online]. Available from: <https://centrasia.org/newsAmasov.php?st=1136562180> [In Russian].
11. Gafurov, B. (1972). *Tadžiki: drevnejšaâ, drevnââ i srednevekovââ istorii* [Tajiks: the oldest, ancient and medieval stories]. Moskva: “Nauka”. [In Russian].

12. Vystuplenie na vstreče s predstaviteľami intelligencii strany [Speech at a meeting with representatives of the country's intelligentsia]. (2006). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 18 March. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/1403> [In Russian].
13. Reč' na toržestvennom zasedanii, posvâšenom 15-letiu gosudarstvennoj nezavisimosti Respubliki Tadžikistan i prazdnovanu Goda arijskoj civilizacii [Speech at the solemn meeting dedicated to the 15th anniversary of state independence of the Republic of Tajikistan and the celebration of the Year of Aryan civilization]. (2006). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 8 September. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/1386> [In Russian].
14. Poslanie Prezidenta Tadžikistana Ėmomali Rahmona Parlamentu strany [Annual address by the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmona to the Parliament]. (2007). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 30 April. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/868> [In Russian].
15. Vystuplenie na toržestvennom sobranii, posvâšenom 6-oj godovšine nezavisimosti respubliky [Speech at the gala meeting dedicated to the 6th anniversary of the independence of the republic]. (1997). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 8 September. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/1101> [In Russian].
16. Poslanie Prezidenta Respubliki Tadžikistan Ėmomali Rahmona Madžlisi Oli Respubliki Tadžikistan [Address by the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon to Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan]. (2013). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 26 April. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/4324> [In Russian].
17. Pozdravlenie po slučau nastupleniâ prazdnika Navruz [Congratulation on the occasion of the holiday of Nowruz]. (1998). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 21 March. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/1474> [In Russian].
18. Resolution 64/253 adopted by the General Assembly (2010). International Day of Nowruz. *Sajt United Nations*. [Online]. Available from: <https://undocs.org/en/A/RES/64/253> [In Russian].
19. Po iniciative Tadžikistana prazdnovanie 5500-letia drevnego gorodiša Sarazm vključeno v kalendar' pamâtnyh dat ŐNESKO [At the initiative of Tajikistan, the celebration of the 5500th anniversary of the ancient city of Sarazm was included in the calendar of memorable dates of UNESCO]. (2019). *Ispolnitel'nyj komitet SNG*. 27 December. [Online]. Available from: http://cis.minsk.by/news/12802/po_iniciative_tadzhikistana_prazdnovanie_5500-letija_drevnego_gorodischa_sarazm_vključeno_v_kalendar_pamjatnyh_dat_junesko [In Russian].
20. Bologov, P. (2012). Istinnye arijscy Tadžikistana. Sasanidy, samanidy... rahmonidy [True Aryans of Tajikistan. Sassanids, Samanids... Rahmonids]. *CentrAziâ*, 16 February. [Online]. Available from: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1329384120> [In Russian].
21. Vystuplenie na vstreče s intelligenciej [Speech at a meeting with the intelligentsia]. (1997). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 19 March. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/1099> [In Russian].
22. Obrašenie po slučau podpisaniâ obšego soglašeniâ o mire i soglasii v Tadžikistane [Appeal on the occasion of signing a general agreement on peace and harmony in Tajikistan]. (1997). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/1100> [In Russian].
23. Negmatov, N. (1992). *Tadžiki. Istoričeskij Tadžikistan. Sovremennij Tadžikistan* [Tajiks. Historical Tajikistan. Modern Tajikistan]. Gissar; Masov, R. (2006). Fal'sificirovat' i prisvaivat' čužuû nacistoriu nel'zâ (otvet panturkistam) [It is impossible to falsify and appropriate another's national history (answer to the pan-Turkists)]. *CentrAziâ*, 09 March. [Online]. Available from: www.centrasia.ru/newsA.php?st=1141856700 [In Russian].
24. Abašin, S. (2007). *Nacionalizmy v Srednej Azii: v poiskah identičnosti* [Nationalism in Central Asia: In Search of Identity]. SPB: Aletejâ. [In Russian].
25. Šušková, M.E. (2018). Nacional'no-territorial'noe razmeževanie Srednej Azii: vzglâd istorikov Tadžikistana na problemu [National-territorial delimitation of Central Asia: a view of Tajiks historians on the problem]. *Sovetskij proekt. 1917-1930-e gg.: ètapy i mehanizmy realizacii:*

- sbornik naučnyh trudov* [Soviet project. 1917-1930s: stages and mechanisms of implementation]. (Pp. 515-521). Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta. [In Russian].
26. Masov, R. (2003). *Tadžiki: vytesnenie i assimilaciâ* [Tajiks: crowding out and assimilation]. Dušanbe: Irfon. [In Russian].
  27. Poslanie Prezidenta Tadžikistana Èmomali Rahmona Parlamentu strany [Annual address by the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmona to the to the Parliament]. (2010). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 24 April. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/868> [In Russian].
  28. Poslanie Prezidenta Respubliki Tadžikistan, Lidera nacii Èmomali Rahmona Madžlisi Oli Respubliki Tadžikistan [Annual address by the President of the Republic of Tajikistan, the Leader of the Nation, Emomali Rahmon to the Parliament of the Republic of Tajikistan]. (2017). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 22 December. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/16772> [In Russian].
  29. Poslanie Prezidenta Respubliki Tadžikistan Madžlisi Oli Respubliki Tadžikistan [from Rus.: Address by the President of the Republic of Tajikistan to the Parliament of the Republic of Tajikistan]. (2018). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 26 December. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/19089> [In Russian].
  30. Poslanie Prezidenta Respubliki Tadžikistan, Lidera nacii uvažаемого Èmomali Rahmona Madžlisi Oli [Annual address by the President of the Republic of Tajikistan to the Parliament of the Republic of Tajikistan]. (2019). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 26 December. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/21977> [In Russian].
  31. Saidov, Z. (2017). *Vnešnââ politika Respubliki Tadžikistan (1991-2017 gg.)* [Foreign policy of the Republic of Tajikistan]. Dušanbe: Kontrast. [In Russian].
  32. Vystuplenie na otkrytii vtorogo foruma tadžikov mira [Speech at the opening of the second forum of Tajiks of the world]. (1993). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 8 September. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/1090> [In Russian].
  33. Pozdravlenie po slučaiu svetlogo prazdnika “Idi Fitr” [from Rus.: Congratulation on the occasion of the light holiday “Eid al-Fitr”]. (1998b). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 27 January. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/1476> [In Russian].
  34. Rahmon, È. (2019). *O sovremennom mire i osnovnyh aspektah vnešnej politiki Respubliki Tadžikistan* [from Rus.: About the modern world and the main aspects of the foreign policy of the Republic of Tajikistan]. Dušanbe: OOO “Kontrast”. [In Russian].
  35. Konceptiâ perehoda Respubliki Tadžikistan k ustojčivomu razvitiû [from Rus.: The concept of the transition of the Republic of Tajikistan to sustainable development]. (2007). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*. [Online]. Available from: http://www.cawater-info.net/library/rus/conc_sd_tj.pdf [In Russian].
  36. Vystuplenie na 49-j sessii General’noj Assamblei OON [Speech at the 49th session of the UN General Assembly]. (1994). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 30 September. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/1097> [In Russian].
  37. Poslanie Prezidenta Tadžikistana Èmomali Rahmona Parlamentu strany [Annual address by the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmona to the to the Parliament]. (2006). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 20 April. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/868> [In Russian].
  38. Poslanie Prezidenta Respubliki Tadžikistan Èmomali Rahmona Madžlisi Oli Respubliki Tadžikistan [Address by the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon to Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan]. (2012). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 20 April. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/1083> [In Russian].
  39. Poslanie Prezidenta Tadžikistana Èmomali Rahmona Madžlisi Oli Respubliki Tadžikistan [Annual address by Emomali Rahmon, the President of the Republic of Tajikistan to Majlisi Oli of the

Republic of Tajikistan]. (2015). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 23 January. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/8137> [In Russian].

40. *Koncepcija vnešnej politiki Respubliki Tadžikistan* [The concept of foreign policy of the Republic of Tajikistan.]. (2015). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*. [Online]. Available from: <https://tajemb.kiev.ua/kontseptsiya-vnešnej-politiki-respubliki-tadžikistan/> [In Russian].
41. *Poslanie Prezidenta Respubliki Tadžikistan, Lidera nacii Ėmomali Rahmona Madžlisi Oli Respubliki Tadžikistan* [Annual address of the President of the Republic of Tajikistan, Leader of the Nation, His Excellency Emomali Rahmon to the Parliament of the Republic of Tajikistan]. (2016). *Sajt Prezidenta Respubliki Tadžikistan*, 22 December. [Online]. Available from: <http://www.president.tj/ru/node/13747> [In Russian].

Бувлинский А.Г. Идеологические основы внешнеполитического позиционирования Республики Таджикистан.

В статье проведен анализ отражения идеологических основ внешнеполитического и государственного позиционирования Таджикистана в его доктринальных документах. Основными блоками нашего анализа стали исторические основы таджикской государственности; место и роль Таджикистана во всемирной истории; место страны в современном мире и особенности понимания мировых тенденций развития; место водной дипломатии во внешнеполитическом позиционировании Таджикистана.

Было выяснено, что важной частью официального идеологического концепта Таджикистана является апелляция к арийскому происхождению таджиков, наследуя Государства Саманидов и потерь «исконных» таджикских территорий. Установлено, что на протяжении 1990-х – 2010-х гг. доктринальное понимание Таджикистаном своего места в регионе эволюционировало в положение об исторической цивилизаторской миссии таджикской нации относительно более отсталых народов региона.

Важными элементами идеологии внешнеполитического позиционирования Таджикистана в 1990-х гг. стали положения о светском характере развития этой мусульманской страны, завоеванное в ходе гражданской войны 1992-1997 гг. и о необходимости международной помощи из-за бедности и неразвитости страны. В доктринальных документах первой половины 2000-х гг. положение о бедности было соединено с тезисом о несправедливости мирового развития, при котором царит Запад и негативном влиянии глобализации, которая подпитывает противостояния цивилизаций. Со середины 2000-х гг. происходит доктринальное переосмысления роли и места Центральной Азии в мире – из отсталого и проблемного региона в место столкновения глобальных интересов и экономически важный регион мира, доминирование в котором позволит крупным государствам получить контроль над евразийским пространством и приблизиться к мировому господству. Провозгласив в 2002 г. многовекторную политику «открытых дверей», Таджикистан доктринально расширил горизонт взаимодействия с миром, выйдя за пределы дискурса сотрудничества только с соседними мусульманскими странами и Россией.

Ключевые слова: *Таджикистан, таджики, арийцы, цивилизация, доктринальные документы, традиции, Э. Рахмон.*

Bulvinskyi A. Ideological Bases of Foreign Political Positioning of Republic of Tajikistan.

In the article there has been made the analyzes of reflection ideological bases of foreign political and governmental positioning of Tajikistan in its' doctrine documents. The main blocks of our analyzes was historical bases of Tajik statehood; the place and a role of Tajikistan in the world history, the place of the country in the modern world and features of understanding of the world trends of development; the place of water diplomacy in foreign political positioning of Tajikistan.

It was found, that important part of official ideological concept of Tajikistan was the appeal in way of Aryan origin of Tajiks, the heritage of government of the Samanids and the losses of the “original” Tajik's territories. It was state that during 1990s until 2010s, doctrine understanding of Tajikistan

about their place in the evolutionary region in the spot of the mission of historical civilization of Tajik's nation regarding to other population of the region.

Important elements of the ideology of Tajikistan's foreign policy positioning in the 1990s were the secular nature of the development of this Muslim state, elected during the 1992-1997 civil war, and the need for international assistance due to the country's poverty and underdevelopment. In the doctrinal documents of the first half of the 2000s, the provision on poverty was combined with the thesis of the injustice of world development, which is dominated by the West, and the negative impact of globalization, which fuels the confrontation of civilizations. Since the mid-2000s, there has been a doctrinal rethinking of the role and place of Central Asia in the world - from a backward and troubled region to a clash of global interests and an economically important region of the world, dominance of great powers. By proclaiming a multi-vector open door policy in 2002, Tajikistan has doctrinally broadened its horizons of engagement with the world, going beyond the discourse of cooperation only with neighboring Muslim countries and Russia.

Keywords: *Tajikistan, Tajiks, Aryan, civilization, doctrine documents, tradition, E. Rakhmon.*